

Soyadlarımızın Başına Gelenler

PROF. DR. SAİM SAKAOĞLU

2

525 sayılı Soyadı Kanunu'muz 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edilmiştir. O tarihe kadar ülkemizde soyadı yerine geçmek üzere ailelerin lakapları kullanılıyor ve insanlar bu lakaplarıyla tanınıyordu. Nitekim bu satırların yazarının baba tarafı 'Sakaveliler', ana tarafı ise 'Nalbantlar' olarak tanınıyordu. Uygulanması için iki yıllık bir süre tanındığı için aileler kanununun sınırları içinde kalmak üzere birer soyadı aldılar. Bunun sonucu olarak baba tarafım, kanunun getirdiği sınırlar içinde kalmışlar, *zade, veli* vb. kelimelerin kullanılmaması gerektiği için 'Sakaveliler' olan lakabımızı 'Sakaoğlu' olarak düzenlemişlerdir.

24

Ancak, kanundan çok önce bazı yazarlarımız âdeta birer soyadı olabilecek kelimeleri soyadı gibi kullanmışlardır. Bunlar arasında 1924 yılında vefat eden Ziya Gökalp da vardır. Başka bir yazarımız ise, o yıllarda soyadı gibi kullandığı ikinci adını, 1934'ten sonra da soyadı olarak kullanmıştır: Besim Atalay. Bu sebeple bu iki yazarın, 1934'ten önce basılan eski ve yeni harfli eserlerinde soyadı kullanımı karışıklıklara yol açmaktadır.

Ancak, zamanla, kullanımı yasaklanan kavramların kullanımı serbest bırakılınca yüzlerce aile yeni soyadlarının peşine takılmışlardır. Artık, *zade, veli, vb.* kelimeler soyadlarımızda görülmeye başlanmıştır: Kadızade, Kalfazade, vb.

Aileler bu tür değişikliklerin yanında yanlış kaydedilen soyadlarını düzeltme yoluna da gitmişlerdir. Özellikle noktaların (*Akıllı* yerine *Akilli*), işaretlerin (*Olgun* yerine *Olğun*) ve bazı ünsüzlerin yanlış kullanılmaları (*s-ş, c-ç*) ailelerin resmî belgelerde başını ağrıtmıştır.

Bunlara ek olarak beğenilmeyen, toplumda hoş karşılanmayan veya zamanla anlam kayması sebebiyle olumsuzluk ifade etmeye başlayan soyadları da mahkemeye taşınmıştır. Böylece Asliye Hukuk Mahkemeleri âdeta ad ve soyadı düzeltilmesi ve değiştirilmesi için hizmet vermeye başlamıştır. Bazı örnekleri, asıl konumuza geçmeden önce hatırlatmak isteriz: *Güçlü-Güçlü,*

Erdiç-Erdinç, Aytug-Aytuğ, Ali Ralip-Ali Galip (Ali, soyada dâhildir), Kefancı-Kefenci, vb.

Düzeltilmeleri asla yadırgamıyoruz; değiştirmelerin de anlamla ilgili olanlarının mahkemeye götürülmelerini kaçınılmaz olarak görüyoruz. Ancak, tıpkı adlarda olduğu gibi (*Sadık-Koray, Kiraz-Damla*) soyadlarda da keyfi değişikliğe gidilmesini yadırgamasak bile, geleneğe aykırı buluyoruz.

Değişik bir soyadı işlemi de; iki ayrı kelimededen oluşan soyadın bir kelimeye indirilmesi veya tersi bir işlemle tek kelimelik soyadın ikinci bir kelime ile geliştirilmesidir. Vereceğimiz örneklerin tamamı kadınlarla ilgilidir. İki addan oluşan soyadların ilk kelimeleri kaldırılmıştır: *Dinçaslan Çakır-Çakır, Ava Karataş-Karataş, Benuğur Üzen-Üzen, Kalkavan Holoğlu-Holoğlu.*

Özellikle yeni evliliklerde genç kızlarımız, kaydettirmek şartıyla babasının soyadını birinci, eşinin soyadını ikinci soyadı olarak kullanmaktadır: *Selcen Sakaoğlu-Manavgat* gibi. Ancak yukarıda verilen örneklerde daima ilk soyadı kelimeleri kaldırılmıştır. Bu evlenirken sürdürülen baba soyadlarından vazgeçmek anlamına mı gelmektedir?

Kadınlarla ilgili olmayan şu iki örnek toplumdaki değişiklik isteğinin nasıl bir ikilem içinde olduğunu da sergilemektedir: *Aydın Köse* soyadı ikilisi *Köse'* de karar kılarken *Aydın Kaya* ikilisi *Aydın'* da karar kılıyor. Tekrar edelim, *Aydın'*lar burada ad değildir.

3 Kasım 1928 tarihinde kabul edilen yeni harflerimizin devlet memurları tarafından öğrenilmesinin zaman alması bir yana, âdeta 'süslü' diyebileceğimiz bir yazı ile yazılması da kayıt işlemlerinde bazı zorluklar doğuracaktır. Ayrıca o memurlar bazı adları da kendi bildikleri gibi yazmışlardır. *Mehmet* yerine *Memet*, *Furkan* yerine *Vurkan*, *Firdevs* yerine *Firdes* yazılan adların yanında *Gülbağçe* yerine *Gülbağça*, *Dalgın* yerine *Dalkıç*, *Kütük* yerine *Kütüğ*, *Konca* yerine *Kanca* yazılan soyadlarını da görmekteyiz. Ancak bu düzeltmelerin bazılarının anlamlandırılmasında hoş olmayan durumlar ortaya çıkmaktadır. *Dalgıç* veya *Dalkılıç* yerine *Dalkıç* yazılması elbette hoş karşılanmayacaktır.

Esas konumuz olan bütünüyle değiştirilen soyadları gerçekten değiştirilmesi gereken özellikler taşımaktadır. *Berber'in Şahin*, *Varışlı'nın Altıngümmüş*, *Gezen'in Vatandaş*, *Bayram'ın Akdeniz*, *Özdemir'in Çelebi'*yle değiştirilmesi pek de önemli değildir. Bunların örneği o kadar çoktur ki oran olarak üçte ikiyi bulmaktadır. Özel bir sebebi varsa bir şey diyemeyeceğiz ama keyfi değişiklikleri de hoş karşılamıyoruz.

Sizin soyadınız *Arslan* olabilir, ancak kaç kişi bunu doğru yazacaktır? Acaba *Aslan* yazarların oranı ne olacaktır? Aynı sorun soyadı *Kılıç-Kılınç*

olanlar için de geçerlidir. Bir de, ilk örneğimizde olduğu gibi hem ad hem de soyadı olarak kullanılan kelimelerimiz vardır: *Osman Attilâ, Attilâ İlhan, Atillâ Özkırımlı* (Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*, 12. bs. İstanbul, 1985) yazımlarındaki farklılık gözden kaçmamaktadır.

Buraya ad ve soyadıyla ilgili bir fıkra sıkıştırılabilir de biraz sonra vereceğimiz örneklerin yerini yapmış olalım.

Fıkra bu ya, adam hâkimin karşısına çıkmış:

"Efendim, adımdan memnun değilim, değiştireceğim."

"Nedir oğlum adın?"

"Efendim adım Yücel Eşek!.."

Hâkim, 'Herhâlde adını değil de soyadını değiştirecek' diye içinden geçirdikten sonra sorar:

"Söyle bakalım, ne olmasını istiyorsun?"

"Ayhan Eşek"

Gelelim sorunlu, şikâyet konusu olan, sahipleri tarafından değiştirilmesi istenilen soyadlara... Önce bir konuyu hatırlatalım. 1934-1936 yılları arasında soyadı olmayanlara, iki yıllık sürenin sonunda bir defa daha istedikleri soyadın olup olmadığı sorulur. Ancak vatandaşın ilgisizliği karşısında görevli memur yetkisini kullanarak, elindeki listede olup da o coğrafyada kimseye verilmeyen kelimelerden birini yazıverir. Şu örneğimiz öyle olabilir mi? Tabii bu soyadı eski kaynaklarda aramamız gerekecek. *Bök* soyadı *Karaca* olmuş! Acaba *Bök* bölge ağızlarında *Karaca* anlamına gelmesin! Sanmam, eski kaynaklardan alınan bir kelime olabilir.

Aslan/Arslan, Kaplan, Kurt, Ceylan, Güvercin, hatta *Horoz* soyadı olarak kullanılıyor, kimsenin sesi çıkmıyor, ancak dede yadigârı *Tilki, Yılan, Ördek*, vb. hayvan adlarına sıra gelince doğruca Asliye Hukuk Mahkemesinin yolunu tutuyoruz. İşte terk edilen bu üç soyadının yerine alınanlar: *Güçlü, Atasoy, Ensar*.

Deli, eski Türkler arasındaki bugünkü anlamının ötesinde anlamlar taşımaktadır. *Delikanlı* bunun en güzel örneğidir. İşte size vazgeçilen bazı *Deli*'li soyadları: *Deli-Gökçe, Delioğlu-Kaya, Delimehmet-Karadeniz*. Ancak, 1946-1951 yılları arasında aynı sınıfta okuduğum ilkokul arkadaşım Hüseyin'in ve akrabalarının soyadı hâlâ *Karadeli* olarak kullanılmaktadır.

Soyadınızın *Deli* olmasına itiraz edince *Kaçık*'ı kabul edecek hâliniz yok ya? O da *Yıldız* oluvermiş.

Son zamanlarda *Top* soyadından kaçışlar hızlanmıştır. Onlarca yıl önce yaşamış bir futbol adamımız *Top*'u özellikle soyadı olarak seçmişti: *Refik*

Osman Top. Bakalım günümüzün *Top* soyadları neler oluvermiş? *Osmanoğlu*, *Öz*, *Teksu*, *Yılmaz*. Bu sonuncu ilanda; anne, baba ve üç çocuk olmak üzere beş ad birden yer alıyordu. Son on yıldan beri bu soyaddan kaçış hızlanmıştır. Sebebi ise kelimeye yüklenen yeni ve olumsuz bir anlamdır.

Top gibi olumsuz anlam yüklenen soyadlardan biri de *Motor*'dur. Bu soyadının sahipleri artık *Beyoğlu*'dur, *Alemdar*'dır.

Satılmış adı, soyadı olarak da kullanılır. Alınmasının özel bir sebebi vardır: Çocuğu yaşamayan aile yeni doğan çocuğunu bir veliye satar! Böylece çocuğun hayatta kalacağına inanılır. İşte *Satılmış* adı ve ailenin aldığı soyadın böyle bir hikâyesi vardır: *Satılmış-Sinan*, *Satılmış-Haydaroğlu*.

Oynak soyadını bir hanımefendinin soyadı olarak işitmeniz sizde hangi duyguları uyandıracaktır? *Oynak* ne mi olmuş? *Arak*.

Sırmabıyıkoglu soyadını memur mu verdi, 1930'ların dedesi mi aldı, bilemiyoruz. Ama günümüzde bıyık bırakanlar azalmıştır, hele hele bıyığı sırma (!) olanlar belki de hiç kalmamıştır: *Ünal*.

Yediveren'in *Türkçe Sözlük*'teki anlamı; 'Yıldı birkaç kere meyve veren veya çiçek açan (asma, gül, vb). (9. bs., Ankara 1988, 2424).' Bu iki karşılıktan daha çok gül ile ilgili olanı kullanılır. Ancak artık bu ailemiz *Arslan* olarak anılmaktadır.

Konya'da bizim Fahrünnisa Mahallesi'nde oturan bir komşumuz vardı. Soyadları *Ciddi* olan bu sülale değişiklik yoluna gitmedi. Çapa Yüksek Öğretmen Okulunda okuduğum yıllarda (1960-1964) bizden bir dönem sonraki Tarih Bölümü öğrencisi bir arkadaşımız vardı: *Özcan Gülmez*. Bir süre sonra onu artık *Güler* olarak görmeye başlamıştık.

Doğrusu şu soyadın verilmesini / alınmasını yadırgıyoruz. Acaba, diyoruz yanlış mı yazıldı? Sizce *Piçli* soyadının asıl şekli ne olabilirdi? *p* ünsüzüyle başlaması Türkçe olmadığını gösteriyor. Acaba ağızlarda kullanılan bir kelime olabilir mi? Belki de *Dişli*, *Dişçi*, vb. olan istek, kâğıda aktarılırken bu sevimsiz şekli almıştır. Yerine alınan soyadı ise *Öztürkmen*'dir.

Bazı soyadlarımızın alınış sebeplerini araştırmadan sadece eski ve yeni şekillerini vererek önerilerimizi zenginleştirebiliriz: *Danabaş-Esen*, *Fisdiş-Türker*, *Timli-Fırat*, *Buldu-Davutoğlu*, *Şikar-Aslan*, *Ayık-Ciritçi*, *Güden-Kosovalı*, *Kaltakçioğlu-Kalpakçı*, *Küçükşabanoğlu-Küçükoğlu*, *Düdük-Mahmutoğlu*, *Kızılboğa-Sanlı*, *Sümrük-Altay*, *Zop-Bayraktar*.

Şu soyadı değişikliklerinde sizlerin de yardımına ihtiyacımız olacaktır.

Acaba *Makbule Dorma*, mahkemeye verdiği dilekçesinde nasıl bir istekte bulunmuştur? Galiba çoğunluğumuz *Dorma* soyadından vazgeçmek

istediğini söyleyeceksiniz. Bu hanımefendi günümüzde *Yağmur Dorma* olarak bilinmektedir.

Şu örneğimiz için ne diyeceksiniz? *Sebiha Arslan Gürgür!* *Sebiha, Sabiha* olabilir, *Arslan, Aslan* olabilir, *Gürgür* de başka bir kelimeye yerini bırakabilir. *Sebiha* ve *Gürgür* kalıyor, *Arslan* gidiyor.

Yukarıda başka bir konuyla ilgili olarak verdiğimiz örneği bir daha hatırlayıverelim: *Güner Hanım*'ın ikili soyadı *Kalkavan-Haloğlu*. Acaba hangi soyadı ilan yoluyla terk edildi? *Kalkavan* yani *Haloğlu* kalıyor.

Bir farklı soyadı: *Toksarı!* Bu soyadındaki değişiklik bana bir tekerlememizi hatırlatıyor. O sözde denilir ki: *Ha Hoca Ali, ha Ali Hoca!* Acaba bu açıklayıcı örneğimizden sonra siz bu *Toksarı* soyadının yeni şeklini tahmin edebildiniz mi? Elbette ettiniz: *Sarıtok*.

Bir vatandaşımızın soyadı şu ikisinden biri: *Yol-Oktay*. Ama vatandaşımız asıl soyadı olan birini bırakacak, öbürünü alacak. Acaba sizce kırmızı kart gösterilen hangisi olabilir? Kırmızı kart insanlara gösterildiğine göre *Oktay* kardeşimiz (!) yerini *Yol*'a bırakıyor.

Örnekler çok, hem de pek çok ama sınırlı örnekle amacımızı ortaya koymuş olduk. İnanıyorum ki sizler de bundan sonra benzeri soyadlarla karşılaşınca, 'Acaba hâlâ niye değiştirmediler?' diye düşüneceksiniz. Mesela *Tavasapı, Kurukafa, Kızkaçıran* soyadları için ne düşüneceksiniz? Bunlar toplumumuzun bir zamanki ihmalkârlığının günümüzde tedavi edilen şekillerinden başka bir şey değildir.

(Ülkemizde bu tür ad ve soyadı düzeltme ve değiştirme ilanları en çok iki gazetemizde yer alır *Ortadoğu* (İstanbul) ve *Günboyu* (İstanbul). Örnekler 2011 yılının başından ağustosun sonuna kadar olan sekiz aylık dönemden alınmıştır.)